

DE ONTWIKKELING VAN EEN **VISIE OP TOETSING EN SCHOOLEXAMINERING IN HET VO**

EEN PRAKTISCHE
HANDREIKING

INHOUDSOPGAVE

Vooraf	3
--------------	---

DEEL A. VISIE OP TOETSING EN SCHOOLEXAMINERING VO (EEN HANDREIKING)

Inleiding	4
1. Waarom een visie op schoolexaminering?	5
2. Aspecten van een visie op schoolexaminering	6
3. Een stappenplan om te komen tot een visie	8
4. Een format voor de organisatie van het visieproces op toetsing en examinering	10

DEEL B. VISIE OP TOETSING EN SCHOOLEXAMINERING VO (EEN NADERE UITWERKING)

Inleiding	12
1. Het examineringsproces in beeld	13
2. Aspecten van een visie op schoolexaminering nader belicht	15
3. Links naar bronnen voor verdere verdieping	27
4. Bijlage Totaaloverzicht gespreksvragen bij het formuleren van de visie op schoolexaminering	28

VOORAF

De onafhankelijke Commissie Kwaliteit Schoolexaminering onderzocht in 2018 op verzoek van de VO-raad hoe het gesteld is met de kwaliteit van de schoolexaminering¹. Zij concludeerde in haar rapport dat de deugdelijkheid van de schoolexaminering in het voortgezet onderwijs in het huidige systeem onvoldoende is gegarandeerd en deed vier aanbevelingen voor een betere kwaliteitsborging².

De aanbevelingen van de commissie zijn door de VO-raad omgezet in negen actielijnen en door de algemene ledenvergadering aanvaard³. De eerste actielijn, het ontwikkelen van een visie op toetsing en examinering, vormt de basis.

Elke school ontwikkelt in samenhang met de onderwijskundige visie een visie op toetsing en examinering. De visie gaat over de bij de school passende kijk op schoolexaminering en over de borging van de kwaliteit, waaronder de procesmatige kwaliteit. De school neemt dit op in het schoolplan of een ander geëigend document zoals het strategisch beleidsplan.
Gereed: augustus 2020.

Het bestuur van een school is eindverantwoordelijk voor de uitvoering van het examen, maar ook voor het formuleren van een visie op examinering, het adequaat inrichten van een examenorganisatie, het borgen van de kwaliteit en de verantwoording over de keuzes die zij maakt op het gebied van toetsing en examinering⁴. Toetsing en examinering wordt met ingang van 2019 een verantwoordingsprioriteit in het bestuursverslag; besturen moeten zich daarbij verantwoorden over de wijze waarop zij de kwaliteit van toetsing en examinering waarborgen. Daarnaast zal het voor alle scholen verplicht worden een examencommissie in te richten en wordt de rol van de examensecretaris in de regelgeving verduidelijkt⁵.

Met deze handreiking wil de VO-raad schoolbesturen ondersteunen bij het ontwikkelen van een visie op toetsing en schoolexaminering. Vanzelfsprekend kan dit binnen een school niet los worden gezien van het centraal examen en de toetsing in de onderbouw, maar dit valt buiten de scope van deze handreiking. De kaders die een school binnen de visie op toetsing en schoolexaminering bepaalt, kunnen wel gebruikt worden bij een vertaling naar het gehele toetsings- en examineringsproces.

DE OPZET VAN DEZE HANDREIKING

Deze handreiking bestaat uit twee delen.

Deel A is een compacte handreiking voor de ontwikkeling van een visie op toetsing en schoolexaminering binnen de school, incl. stappenplan en organisatieformat.

Deel B bevat een nadere toelichting op de aspecten van een visie op toetsing en schoolexaminering (incl. de kwaliteitsborging), een voorbeeldmatige uitwerking voor een fictieve school X, bronnen voor verdere verdieping en richtinggevende gespreksvragen in een bijlage.

1 Zie <https://www.vo-raad.nl/nieuws/commissie-kwaliteit-schoolexaminering-kwaliteit-schoolexaminering-onvoldoende-gegarandeerd>
2 De vier aanbevelingen van de Commissie Ten Dam: 1. Waardeer en verbeter de verbinding tussen schoolexamen en onderwijsvisie; 2. Bewaak het afsluitende karakter van het schoolexamen; 3. Neem de examencommissies op in het Eindexamenbesluit VO; 4. Zorg voor meer deskundigheid bij leraren en schoolleiding
3 <https://www.vo-raad.nl/nieuws/vo-raad-versterking-schoolexaminering-via-negen-actielijnen>
4 Zie ook zelfevaluatie-instrument, schoolexaminering, [bijlage A](#) verantwoordelijkheden en taken
5 Brief Tweede Kamer, Versterking van de examenorganisatie op scholen, 17 oktober '19

INLEIDING

Deze handreiking is bedoeld om scholen te ondersteunen bij visieontwikkeling op toetsing en examinering. In een dergelijk proces stelt een school zich de volgende vijf hoofdvragen.

Op deze vragen gaat de handreiking in:

- **Waarom is het ontwikkelen van een visie op toetsing en examinering voor ons van belang?**
- **Wat is de kern van onze visie op onderwijs en leren?**
- **Welke elementen uit deze visie willen (en kunnen) wij concreet vertalen naar het ‘waarom, wat en hoe’ van toetsing en examinering?**
- **Welke inhoudelijke, organisatorische en personele kaders stellen wij voor de kwaliteit van de product- en proceskant van onze toetsing en examinering?**
- **Welke kaders stellen wij voor de kwaliteitsborging van het product en het proces, zodat wij garant kunnen (blijven) staan voor de waarde van het diploma van ónze school?**

1. WAAROM EEN VISIE OP SCHOOLEXAMINERING?

In Nederland bestaat het eindexamen uit een centraal examen en een schoolexamen. Met betrekking tot de schoolexaminering zijn er enkele zaken landelijk geregeld. De examenprogramma's bepalen per vak wat er ten minste aan inhoud in het schoolexamen wordt getoetst; het eindexamenbesluit⁶ regelt de wijze waarop de school het schoolexamen inricht en de leerlingen informeert (met behulp van het PTA en het examenreglement). Naast deze globale voorschriften is er feitelijk rond school-examinering niet veel voorgeschreven. Een school kan veel eigen keuzes maken en zijn visie op toetsing en examinering vertalen naar een eigen inkleuring van de inhoud en vorm van het schoolexamen. In het schoolexamen is ruimte voor de beoordeling van leerdoelen die niet in het centraal examen beoordeeld (kunnen) worden. Scholen maken vooralsnog beperkt gebruik van deze ruimte.

Zowel in het onderzoek van de Commissie Kwaliteit Schoolexaminering als in het onderzoek van Oberon⁷ naar de kwaliteit van het schoolexamen in het VO werd geconstateerd dat het schoolexamen in de loop van de tijd op veel scholen vooral ‘een oefening voor het centraal examen’ is geworden (wat betreft inhoud, vorm en omvang). Het schoolexamen wordt ingezet om leerlingen te motiveren om te leren voor dit centraal examen. Het heeft daarmee het afsluitende karakter verloren én mist een schooleigen karakter; het schoolexamen bestaat op veel scholen uit een grote hoeveelheid tussentijdse toetsen gericht op de eindtermen, die (ook) getoetst worden in het centraal examen. Scholen kunnen de kwaliteit van deze wijze van schoolexamineren in de praktijk vaak moeilijk borgen én zij maken niet of nauwelijks gebruik van de ruimte om de onderwijsvisie van de school ook zichtbaar te maken in het examen.

Een visie op toetsing en examinering die samenhangt met een visie op onderwijs, wordt een onderdeel van het onderwijsconcept van de school en zal versterkend werken op het realiseren van de onderwijsdoelen die de school voor ogen heeft. Daarbij vormt een heldere visie op toetsing en examinering – en de vertaling ervan naar beleid en organisatie – het fundament van de borging van de kwaliteit van het (school)examen.

⁶ Eindexamenbesluit VO, hoofdstuk III, Regeling van het examen

⁷ Oberon, Kwaliteitsborging schoolexamens VO, 2018

2. ASPECTEN VAN EEN VISIE OP SCHOOLEXAMERING

Bij het ontwikkelen van een visie op examinering beantwoordt een school vier samenhangende kernvragen:

1. *Waarom* toetsen wij? (het concept)
2. *Wat* toetsen wij? (de inhoud)
3. *Hoe* toetsen wij? (het proces)
4. *Hoe borgen* wij? (de kwaliteitsborging)

Deze handreiking biedt een concretisering van bovengenoemde vier aspecten van een visie op examinering. Dit deel A biedt een samenvatting, terwijl deel B van de handreiking een nadere uitwerking geeft.

Waarom toetsen wij?

Hier beantwoordt de school de vraag met welk doel er getoetst wordt. Hoe kijkt de school aan tegen de functie van toetsing, wat is het belang van goede toetsing voor wie (intern en extern) en welke elementen uit de visie op onderwijs en leren wil de school expliciet vertalen naar toetsing en examinering? Beantwoording van deze vragen vormt de kern van een visie op toetsing en examinering. Bij het beantwoorden van deze vraag legt een school de verbinding tussen de visie op onderwijs en leren en de visie op toetsing en examinering.

Wat toetsen wij?

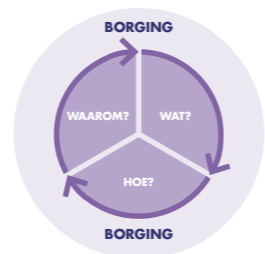
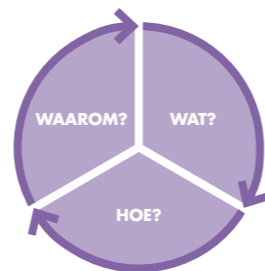
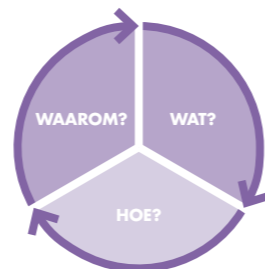
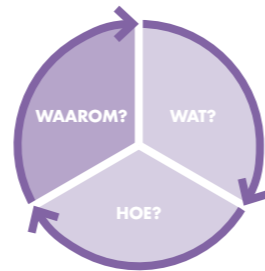
Als een school duidelijk heeft met welk doel er getoetst wordt, bepaalt de school wat de uitgangspunten zijn voor 'wat' er getoetst moet worden om dit doel te kunnen realiseren (eventueel uitgesplitst naar leerroutes binnen de school). Deels is het doel voorgeschreven via de examenprogramma's. Daarbinnen en daarnaast heeft de school ruimte om – op basis van de visie op onderwijs en leren - eigen keuzes te maken bij de te beoordelen kennis en vaardigheden. De school maakt bewuste keuzes om het schooleigen karakter van schoolexaminering vorm te geven.

Hoe toetsen wij?

Als een school heeft gedefinieerd 'waarom' er getoetst wordt en wat dit betekent voor de inhoud van de toetsing, kan bepaald worden wat de kaders zijn voor de wijze waarop het examineringsproces vorm moet krijgen. Het gaat om de kwaliteitscriteria voor de examenproducten (de toetsen en het PTA), de organisatie van het examineringsproces (de processtappen en gehanteerde instrumenten), de personele inzet en vereiste deskundigheid.

Hoe borgen wij onze kwaliteit?

Nadat de kwaliteitscriteria voor de examenproducten, het examineringsproces en de deskundigheid zijn bepaald, kan de school bepalen hoe de kwaliteitsborging eruit moet zien. Enerzijds om de beoogde kwaliteit waar te kunnen maken (de randvoorwaarden), anderzijds om te bepalen of de beoogde kwaliteit ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt.

Borging van de kwaliteit van toetsing en schoolexaminering vraagt om:

- een adequate *inrichting en facilitering* van de examenorganisatie op schoolniveau (met name personele inzet, deskundigheid, examenreglement, toetsbeleid en de administratieve organisatie);
- een *planmatige evaluatie* en risicobeheersing van de kwaliteit van de examineringsprocessen en examenproducten binnen de school;
- heldere interne en externe *communicatie* over de beoogde en gerealiseerde kwaliteit van examinering binnen een *kwaliteitscultuur* die gericht is op 'leren en ontwikkelen'.

Bij dit vierde aspect van visieontwikkeling bepaalt de school de kaders voor de wijze waarop de kwaliteitsborging vorm moet krijgen binnen de school. De uitwerking hiervan in een concrete aanpak legt een school vast in een toetsbeleidsplan en/of evaluatieplan.

TOT SLOT

Met het bespreken van bovenstaande vier aspecten van een visieontwikkeling op toetsing en examinering bepaalt de school uiteindelijk zijn kaders voor de kwaliteit.

A. Inhoudelijke kaders voor de kwaliteit van het product van examinering

Het gaat om afspraken over de kwantiteit, de kwaliteit en de vormen van de toetsen binnen het schoolexamen gebaseerd op een kwalitatief goed PTA.

B. Organisatorische en personele kaders voor de kwaliteit van het proces van examinering

Het gaat om afspraken over welke processtappen in het examineringsproces worden gezet, wie welke taak en verantwoordelijkheid hierbinnen heeft, met welke instrumenten hierbij wordt gewerkt en welke deskundigheid dit van wie vraagt.

C. Kaders voor de kwaliteitsborging van zowel het product als het proces van examinering

Het gaat om afspraken over de wijze waarop de kwaliteit geborgd wordt, hoe de PDCA-cyclus wordt doorlopen, en met welke instrumenten, personele inzet en deskundigheid dat wordt gedaan.

Deze kaders kan de school vertalen naar het toetsbeleid en vastleggen in bijvoorbeeld een toetsbeleidsplan.

Zie voor een verdere uitwerking van de vier aspecten deel B, inclusief een vertaling naar een fictieve school X.

3. EEN STAPPENPLAN OM TE KOMEN TOT EEN VISIE OP TOETSING EN EXAMINERING

1. Bepaal de projectorganisatie

- Zorg dat op bestuurlijk niveau bepaald is wie de 'kartrekker' wordt voor het traject van visieontwikkeling voor de school/scholen.
- Stel een projectgroep samen. Een examencommissie (al dan niet in oprichting) kan hierbij een belangrijke rol krijgen.
- Bepaal op welke wijze aan het bestuur wordt gerapporteerd.

2. Verzamel alle relevante bronnen (intern en extern) en maak een planning

- Verzamel intern relevante informatie in relatie tot de visie, bijvoorbeeld:
 - eerder opgestelde interne visiedocumenten over onderwijs en/of examinering;
 - PTA's, examenreglement, toetsbeleidsplan, schoolplan;
 - rapportages tevredenheidsonderzoeken;
 - zelfevaluatie-instrument schoolexaminering (ingevuld).
- Verzamel actuele regelgeving, opvattingen en trends in de samenleving rond toetsing en examinering:
 - Negen actielijnen versterking schoolexaminering;
 - Brieven Tweede Kamer (o.a. Visie toetsing en examinering in het VO, Versterking examenorganisatie), PTA brochure SPV, Examenbesluit VO;
 - Rapport Commissie Kwaliteit Schoolexaminering, Rapport Kwaliteitsborging Schoolexaminering vo Oberon, LAKS onderzoek, recente literatuur (zie ook de bronnen op blz. 27).
- Ontwikkel een activiteitenplanning om tot de visie te komen (wie doet wat wanneer met welk resultaat?).

3. Dialoog

- Bepaal van welke interne en externe betrokkenen een bijdrage van belang is bij het opstellen van de visie.
- Maak met de inzet van deze betrokkenen een beperkt aantal gespreksgroepen die vanuit een gemeenschappelijk perspectief input kunnen geven. Dit kan bijvoorbeeld met vier groepen: 1. leerlingen/ouders, 2. vakgroepvoorzitters, schoolleiding, examensecretaris, 3. docenten en 4. externe experts/vervolgonderwijs.
- Bepaal over welke concrete vragen betrokkenen in gesprek zouden moeten gaan om voldoende input te krijgen voor de visie. Bepaal dit voor alle vier aspecten van visievorming *in samenhang*: het *waarom*, *wat*, *hoe* en *de borging*. Gebruik hiervoor eventueel het format 'organisatie gespreksrondes' (blz. 10) en de voorbeeldgespreksvragen uit de bijlage. Besteed hierbij expliciet aandacht aan de wijze waarop de school de visie op onderwijs en leren terug wil laten komen in een schooleigen karakter van toetsing en examinering.
- Beleg een of meer (al dan niet begeleide) sessies met de betrokkenen op basis van de activiteitenplanning.

4. Rapporteren en analyseren

- Zorg voor een goede rapportage vanuit de verschillende gespreksgroepen in relatie tot de gestelde vragen.
- Analyseer de input vanuit de gespreksgroepen met de projectgroep en bepaal de opbrengst.

5. Visie formuleren

- Formuleer op basis van de input van de gespreksgroepen de visie op toetsing en examinering (schriftelijk en/of visueel) op schoolniveau. Zie een voorbeelduitwerking in deel B van deze handreiking (blz. 18 e.v.).
- Toets de visie aan de bestuurlijke visie op onderwijs en leren.
- Bepaal – na vaststelling – op welke manier de visie wordt gedeeld met alle betrokkenen.

6. Vertaal de visie naar beleid

Bepaal op welke manier de visie op schoolexaminering geconcretiseerd wordt in de inhoudelijke kaders, de organisatorische en personele kaders en de kaders voor kwaliteitsborging.

- **Inhoudelijke kaders** voor de kwaliteit van het product van examinering:
 - maak afspraken over de kaders voor het PTA (o.a. format, dekking examenprogramma's, toetsvormen, herkansing, periodisering, weging) en de kwaliteitscriteria voor de toetsen binnen het schoolexamen (o.a. toetsmatrijs, toetsset).
- **Organisatorische en personele kaders** voor de kwaliteit van het proces van examinering:
 - bespreek de wijze waarop het proces van examinering in de school vorm kan krijgen;
 - gebruik hiervoor bijvoorbeeld het model voor het examineringsproces uit deel B (blz. 12-13);
 - maak afspraken over wie welke taak en verantwoordelijkheid heeft bij de verschillende deelprocessen in het examineringsproces, met welke instrumenten hierbij wordt gewerkt en welke deskundigheid dit van wie vraagt.
- **Kaders voor de kwaliteitsborging van zowel het product als het proces van examinering:**
 - maak afspraken over wie, wanneer, ten aanzien van welke kwaliteitsaspecten, met welke instrumenten en deskundigheid evalueert en op welke wijze de school intern en extern communiceert over de kwaliteit;
 - maak afspraken over de wijze waarop het bestuur via het bestuursverslag de kwaliteitsborging kan verantwoorden (wie levert hiervoor wanneer welke input over de keuzes die gemaakt zijn ten aanzien van de kwaliteitsborging).
- Verwerk de kaders in het examenreglement en het toetsbeleidsplan.

4. EEN FORMAT VOOR DE ORGANISATIE VAN HET VISIEPROCES

Het onderstaande format kan een school gebruiken bij het organiseren van het gesprek tijdens het visieproces. Het is hier voorbeeldmatig ingevuld voor een fictieve school met enkele richtinggevendende vragen ten aanzien van het 'waarom' en het 'wat'. Zie voor meer voorbeeldgespreksvragen deel B en de bijlage.

Gespreksvragen	Wie gaan hierover in gesprek?	Benodigde informatie?	Wanneer?
<p>Waarom?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat betekenen de functies van toetsing en examinering⁸ voor onze school? Waar ligt onze uitdaging? • Wat zijn de belangrijkste speerpunten in onze visie op onderwijs? • Hoe zouden deze speerpunten vertaald kunnen worden naar de PTA's en de schoolexamens? (inhoud en vorm). In hoeverre zie je ons schooleigen karakter nu al terug in onze PTA's en toetsen? • Welke stap zouden jullie hiermee in de toekomst willen zetten en waarom? • ... 	Vakgroepvoorzitters, schoolleiding, examensecretaris	Schoolplan, representatieve PTA's en toetsen	...
<ul style="list-style-type: none"> • Als jij hier van school gaat, wat wil je dan vooral geleerd hebben? Waarom juist dit? 	Leerlingen		

⁸ Zie deel B, blz. 16

Gespreksvragen	Wie gaan hierover in gesprek?	Benodigde informatie?	Wanneer?
<p>Wat?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Heeft elke vakgroep in beeld wat moet en wat mag bij het schoolexamen en welke ruimte er is voor schooleigen keuzes? • Heeft een vakgroep bewuste keuzes gemaakt t.a.v. wat 'mag'? Welke? Waarom deze? • Welke stap zou je hier in de toekomst nog willen zetten en waarom? • ... 	Vakgroepvoorzitters, schoolleiding, examensecretaris		
<ul style="list-style-type: none"> • Vind jij dat dat wat jij vooral zou willen leren hier op school ook terugkomt in de toetsen? Op welke manier wel/niet? • Wat vind je daarvan? Hoe zou dit anders kunnen? • ... 	Leerlingen		
<p>Hoe?</p> <ul style="list-style-type: none"> • ... 			
<p>Borging?</p> <ul style="list-style-type: none"> • ... 			

DEEL B. VISIE OP TOETSING EN SCHOOLEXAMINERING VO (EEN NADERE UITWERKING)

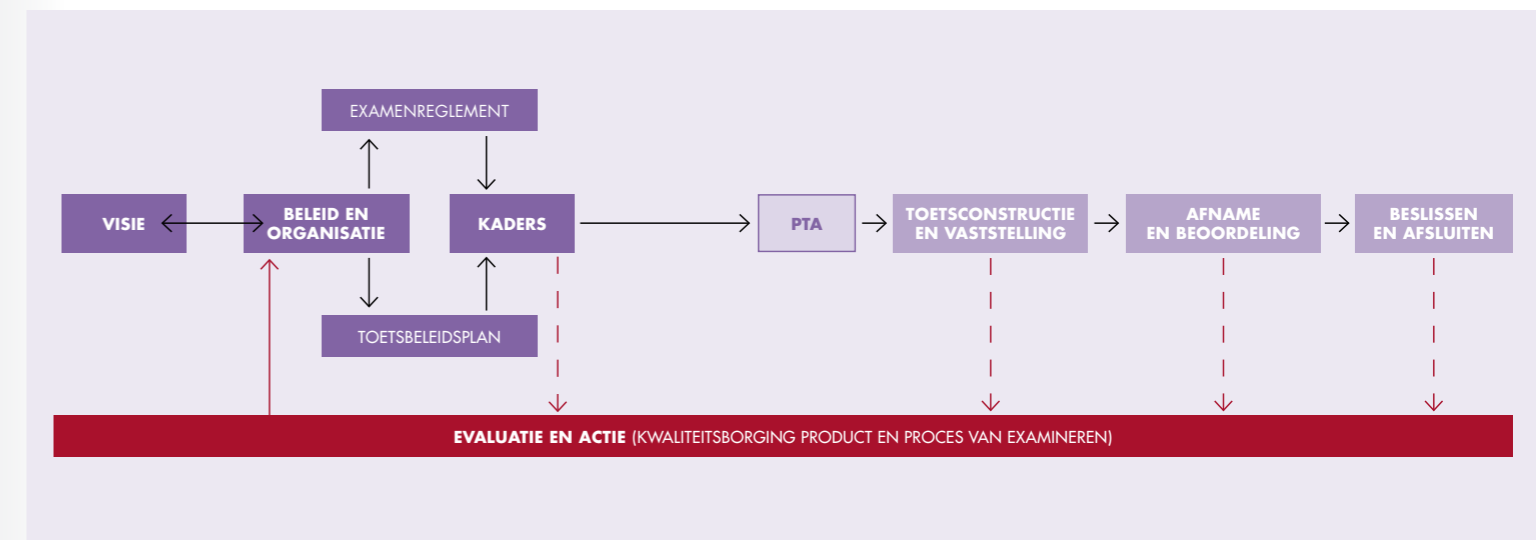
INLEIDING

Achtereenvolgens komen in dit deel B van de handreiking aan de orde:

1. Het examineringsproces in beeld.
2. Aspecten van een visie op schoolexaminering nader belicht.
3. Bronnen voor verdere verdieping.
4. Totaaloverzicht richtinggevende gespreksvragen (bijlage).

1. HET EXAMINERINGS- PROCES IN BEELD

Een school die werkt aan kwaliteit van schoolexaminering werkt hierbij op basis van een examineringsproces. In dit proces worden verschillende deelprocessen onderscheiden. Een school start bij het ontwikkelen van een visie op toetsing en examinering en vertaalt deze naar beleid en organisatie. Hieruit vloeien de kaders voort voor de deelprocessen in het examineringsproces die vastgelegd worden in het examenreglement en het toetsbeleidsplan. Op basis van deze kaders gaan betrokkenen aan de slag met het opstellen en vaststellen van het PTA, de toetsconstructie en de toetsvaststelling, de afname en beoordeling en tot slot de fase van beslissen en afsluiten van het (school)examen.

Kwaliteit van toetsing en examinering betekent dat een school ten aanzien van alle deelprocessen goede afspraken maakt over productontwikkeling (het PTA en de toetsen) en over het proces van examineren (wie doet wat op welke manier). In dit proces heeft de school expliciet aandacht voor de kwaliteitsborging van het functioneren van de gehele examenorganisatie (evaluatie en actie): hoe zorgen wij ervoor dat onze doelen op een effectieve wijze worden gerealiseerd, dat wij schoolbreed doen wat we hebben afgesproken en dat risico's worden beheerst? Kwaliteitsborging is een cyclisch proces dat toegepast wordt op alle deelprocessen in het examineringsproces en dat input geeft voor aanscherping van beleid en organisatie en daarmee de kaders voor de kwaliteit. Daarbij gaat het om:

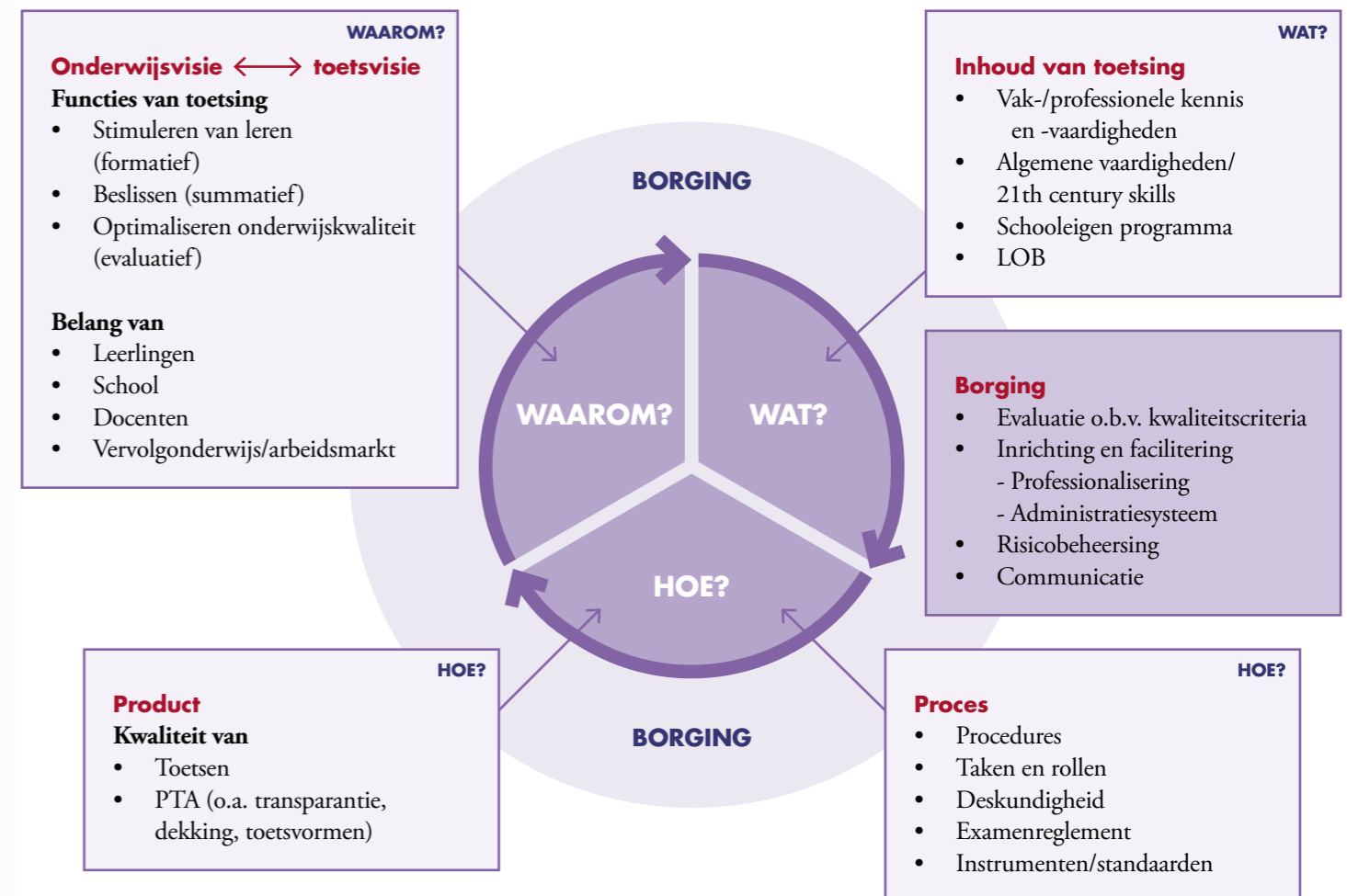
- Inhoudelijke kaders voor de kwaliteit van het product van examinering:
 - kaders voor het PTA (o.a. format, dekking examenprogramma's, schooleigen leerdoelen, toetsvormen, herkansing, periodisering, weging) en de kwaliteitscriteria voor de toetsen binnen het schoolexamen (o.a. toetsmatrijs, toetsset);
 - deze inhoudelijke kaders sturen de ontwikkeling van het schooleigen karakter van de schoolexaminering in vorm en inhoud.
- Organisatorische en personele kaders voor de kwaliteit van het proces van examinering:
 - afspraken over wie welke taak en verantwoordelijkheid heeft bij de verschillende deelprocessen in het examineringsproces, met welke instrumenten hierbij wordt gewerkt en welke deskundigheid dit van wie vraagt.
- Kaders voor de kwaliteitsborging van zowel het product als het proces van examinering:
 - afspraken over wie, wanneer, ten aanzien van welke kwaliteitsaspecten, met welke instrumenten en deskundigheid de verschillende deelprocessen evalueert en hoe dit zo nodig wordt vertaald naar verbeterpunten (kortom, hoe de PDCA-cyclus concreet vorm krijgt bij de kwaliteitsborging);
 - afspraken over de wijze waarop de school intern en extern communiceert over de kwaliteit, inclusief de wijze waarop het bestuur via het bestuursverslag de kwaliteitsborging wil verantwoorden en welke input hiervoor vereist is.

2. ASPECTEN VAN EEN VISIE OP SCHOOLEXAMINERING NADER BELICHT

Een visie op toetsing en examinering geeft een beeld van de gewenste toekomst; waar ga je voor als school? Deze visie ontwikkel je als school zelf met betrokkenen binnen en buiten de school; denk aan leerlingen, ouders, vervolgonderwijs/regionale bedrijfsleven (als zij een rol bij de examinering (gaan) spelen) en natuurlijk de docenten, de schoolleiding en het bestuur als eindverantwoordelijke.

In deel A is besproken dat het bij het ontwikkelen van **een visie op examinering** gaat om vier samenhangende aspecten:

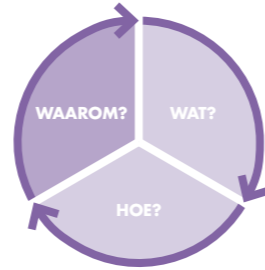
1. Waarom toetsen wij? (het concept)
2. Wat toetsen wij? (de inhoud)
3. Hoe toetsen wij? (het proces)
4. Hoe borgen wij? (de kwaliteitsborging)

Hierna volgen per aspect een toelichting, richtinggevendende gespreksvragen én een voorbeeldmatige uitwerking voor een fictieve vo-school X.

WAAROM TOETSEN WIJ?

Hier beantwoordt de school de vraag met welk doel er getoetst wordt. Wat is de functie van toetsing en examinering, wat is daarbij het belang van goede toetsing voor wie en welke keuzes maken wij hierbinnen als school? Beantwoording van deze vragen vormt de kern van een visie op toetsing en examinering. Deze beantwoording begint met het scherp stellen van de visie op onderwijs en leren van de school en het bepalen van de kernwaarden hierbinnen; waar gaan wij voor en staan wij voor? Vervolgens bepaalt de school welke elementen uit deze visie en welke kernwaarden expliciet zichtbaar zouden kunnen en moeten worden binnen het geheel van toetsing en examinering.

Toetsen en examinering in samenhang met de visie op leren

Leerlingen richten zich sterk op dat wat er in een toets gevraagd wordt. Daarmee sturen de wijze en inhoud van toetsing het leren van leerlingen. Door vanuit een visie op toetsing en examinering bewuste keuzes te maken in wat en hoe er getoetst wordt, kan een school sturing geven aan het leerproces van leerlingen. Een visie op toetsing en examinering die samenhangt met de visie op leren, wordt een onderdeel van het onderwijsconcept van de school en zal versterkend werken op het realiseren van de onderwijsdoelen die een school voor ogen heeft.

Een voorbeeld. Een school verwoordt in zijn visie dat de school alle talenten van leerlingen optimaal tot hun recht wil laten komen, leerlingen optimale kansen en maatwerk wil bieden, het leerproces samen met leerlingen wil vormgeven én als school zichtbaar in verbinding wil staan met de regionale omgeving. Dit zou dan niet alleen in het onderwijsprogramma zichtbaar moeten worden, maar óók in de toetsing. Bijvoorbeeld door (flexibel) te toetsen op verschillende niveaus, met een variatie aan toetsvormen, contextrijk en door leerlingen actief te betrekken bij het beoordelingsproces.

De functie van toetsing en examinering

Bij het bepalen van 'waarom' een school toetst is het behulpzaam hierbij de functies van toetsing en examinering als uitgangspunt te nemen.

In veel literatuur worden drie functies van toetsing en examinering onderscheiden⁹:

1. Het stimuleren en sturen van leren (formatieve functie).
2. Het nemen van zorgvuldige beslissingen (summatieve functie).
3. Het optimaliseren van de kwaliteit van onderwijs (evaluatieve functie).

Deze functies hebben voor de verschillende betrokkenen binnen en buiten de school een andere betekenis.

- Voor leerlingen om zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leerproces (= formatief) en een 'toegangsbewijs' te krijgen voor een vervolgopleiding (= kwalificerend en summatief).
- Voor docenten om zicht te krijgen op de ontwikkeling van leerlingen (in relatie tot de gestelde onderwijsdoelen), feedback te krijgen op het eigen handelen als docent, de inhoud van het onderwijsprogramma en waar nodig bij te kunnen sturen.
- Voor de school om zicht te krijgen op het resultaat en de kwaliteit van het onderwijs, waar nodig bij te kunnen sturen en externe verantwoording af te kunnen leggen.
- Voor het vervolgonderwijs/de arbeidsmarkt om vertrouwen te houden in de kwaliteit van schoolverlaters (het beoogde instroomniveau).
- Voor de overheid om zicht te houden op de kwaliteit van onderwijs en het niveau van gediplomeerden (het civiel effect).

GESPREKSVRAGEN BIJ HET 'WAAROM'

Waarom toetsen wij?

- Kijkend naar de functies van toetsing en examinering, wat betekenen deze voor onze school? Waar ligt onze uitdaging? Waarom hier?
- Wat levert kwaliteit van examineren onze leerlingen, onze docenten, het bedrijfsleven, het vervolgonderwijs en de maatschappij op?

Visie op leren en onderwijs

- Wat zijn onze kernwaarden?
- Wat zijn de speerpunten in onze visie op leren en onderwijs?
- Wat willen wij op basis van deze visie met onze leerlingen bereiken?
- Wat kan goed toetsen en examineren daaraan bijdragen? Op welke manier? Hoe maken wij dat nu al zichtbaar? Waar ligt onze uitdaging?
- Wat is ons schoolprofiel? Hoe kunnen en willen wij dit uitdrukking brengen in onze toetsing en examinering?
- Welke plek geven wij aan formatief evalueren (stimuleren/sturen van leren) naast summatief toetsen (zorgvuldig beslissen)? En waarom?
- Wat is onze 'droom' met betrekking tot toetsing en examinering in de toekomst op onze school? Hoe zou een schooleigen karakter van ons schoolexamen eruit kunnen zien?
- Hoe kijken onze ouders en leerlingen naar toetsing? Wat willen leerlingen vooral leren op onze school? Worden zij daar nu ook op beoordeeld?

Verantwoording en rendement

- Hoe weten wij dat al onze leerlingen aan het vereiste vo-eindniveau voldoen?
- Welke rol kan examinering spelen bij het behalen van een optimaal rendement van onze opleidingen?

⁹ O.a. J.Hattie, Timperley, H. (2007). The power of feedback.

DE 'WAAROM-VRAAG' VOORBEELDMATIG UITGEWERKT VOOR SCHOOL X

Onze school wil via kwalitatief goede toetsing de komende jaren meer en bewust in gaan zetten om het leren van onze leerlingen te sturen. Goede toetsing zal daarmee het realiseren van onze onderwijsdoelen versterken en daarmee meer een schooleigen karakter krijgen.

Kwalitatief goede toetsing

- Brengt onze *visie op leren en onderwijs* en ons schoolprofiel tot uitdrukking.
 - Wij richten ons in ons onderwijs niet alleen op de kwalificerende functie, maar ook de doeldomeinen socialisatie en persoonsvorming krijgen een belangrijke plek in ons onderwijsprogramma. Dit willen wij ook in onze toetsing en examinering tot uitdrukking brengen.
 - Onze school werkt met de principes van *formatief evalueren* om het leren van leerlingen te versterken en hen actief te betrekken bij hun leerproces (door *feedup-feedback-feedforward*). Onze school werkt met *summatieve toetsen* en daarnaast met *formatief evalueren*. Summatieve toetsen worden waar mogelijk ook *formatief* gebruikt.
 - Onze school wil leren binnen en buiten de school zo veel mogelijk verbinden, alle leerlingen (van vmbo tot technasium) volgen een *praktijkgerichte component* waarbij gewerkt wordt met opdrachten van buiten de school, bij de beoordeling van minimaal één toets binnen het schoolexamen van dit vak wordt het mbo/hbo/het bedrijfsleven bij de beoordeling betrokken.
- Laat zien dat onze leerlingen aan het *vereiste eindniveau* van de landelijke examenprogramma's voldoen en dat wij instaan voor de kwaliteit van de verstrekte diploma's.
 - Onze school werkt vanuit het principe van 'dekkend' examineren. De schoolexamens zijn gebaseerd op wat minimaal in het SE getoetst moet worden op grond van de examenprogramma's. Ten aanzien van wat daarnaast in het SE getoetst 'mag' worden, heeft elke vakgroep bewuste keuzes gemaakt (in relatie tot onze schooleigen leerdoelen) op basis van onze visie op onderwijs en leren.
 - Het PTA van een vak bestaat uit samenhangende afsluitende toetsen.
- Versterkt het *rendement van ons onderwijs*.
 - Betrouwbare en valide toetsing en examinering leidt tot goede determinatie en beoordeling van onze leerlingen en daarmee tot een passende leerroute voor onze leerlingen met een hoge slagingskans.

Met kwalitatief goede toetsing wil onze school *voor én samen met onze leerlingen*

- in beeld brengen waar een leerling staat qua niveau en waar een leerling staat in zijn leerproces; (summatief: toetsen van het leren/'ik kan het!', formatief: toetsen om te leren/'wat kan ik al?');
- in beeld brengen wat zijn niveau qua vakspecifieke kennis en vaardigheden is, maar ook welke ontwikkeling hij/zij heeft doorgemaakt ten aanzien van 21st century skills;
- voldoende variatie in toetsvormen bieden – passend bij de te beoordelen leerdoelen – waarmee een leerling optimaal kan laten zien wat hij kan of waar hij staat;
- de toetsdruk beperken (wij toetsen alleen functioneel in relatie tot de leerdoelen, niet 'als stok achter de deur').

Met kwalitatief goede toetsing wil onze school laten zien dat leerlingen optimaal *voorbereid zijn op het vervolgonderwijs/de arbeidsmarkt*, door

- elke leerling een portfolio op te laten bouwen rond behaalde vakken, vakvaardigheden en algemene vaardigheden;
- in de toetsing doorstroomrelevante kennis en vaardigheden – zoals mede bepaald met het vervolgonderwijs – expliciet te beoordelen.

WAT TOETSEN WIJ?

Als een school duidelijk heeft met welk doel er getoetst wordt, kan vervolgens bepaald worden wat de uitgangspunten zijn voor 'wat' er getoetst moet worden om dit doel te kunnen realiseren (eventueel uitgesplitst naar leerroutes binnen de school). Een school toetst in het schoolexamen minimaal wat op basis van de eindtermen van de examenprogramma's getoetst moet worden en maakt bewuste keuzes binnen de ruimte die er is om de toetsing en examinering een schooleigen karakter te geven.

Gespreksvragen bij het 'wat'

- In hoeverre komt ons schooleigen karakter terug in de inhoud van onze toetsing en examinering? Welke schooleigen leerdoelen worden – naast de verplichte eindtermen uit de landelijke examenprogramma's – getoetst? Welke uitdaging zien wij hier?
- Hebben onze vakgroepen voldoende zicht op de ruimte die er is voor eigen keuzes bij het schoolexamen? Op welke manier maken onze vakgroepen hierbij bewuste keuzes in 'wat moet en wat mag'?
- Welke kennis, vaardigheden en/of houdingen van een leerling worden summatief getoetst en/of formatief geëvalueerd?
- Welke plek krijgt de ontwikkeling van algemene/brede vaardigheden binnen onze toetsing?
- Welke plek krijgt LOB binnen het schoolexamen?
- In hoeverre verschilt het antwoord op bovenstaande vragen per leerroute binnen onze school?
- Welke relatie hebben de keuzes die hier gemaakt worden met de uitgangspunten zoals gedefinieerd bij het 'waarom' (de visie op onderwijs en leren van de school)?

DE 'WAT-VRAAG' VOORBEELDMATIG UITGEWERKT VOOR SCHOOL X

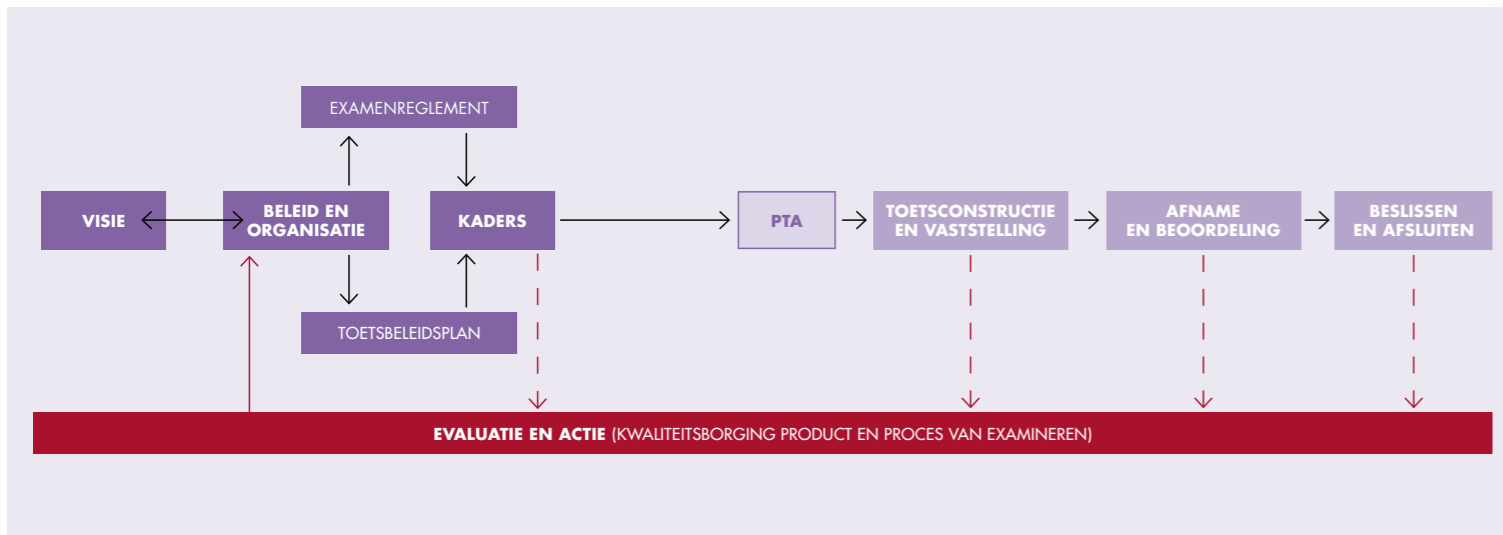
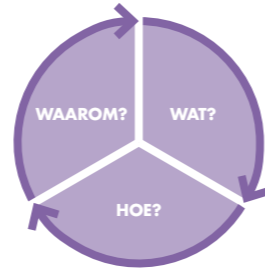
Gerelateerd aan de uitgangspunten zoals geformuleerd onder het 'waarom' van toetsing en examinering én binnen de kaders van 'wat moet en wat mag rond het SE':

- heeft onze school bewuste keuzes gemaakt welke kennis en vaardigheden van een leerling summatief getoetst worden op grond van de landelijke examenprogramma's en binnen 'wat moet en wat mag bij het SE';
 - In ons schoolexamen worden – naast de verplicht te toetsen eindtermen – met name die onderdelen getoetst die niet centraal beoordeeld worden/kunnen worden.
- kunnen de docenten binnen de vakgroepen helder beargumenteren waarom deze keuzes zijn gemaakt en op welke wijze deze vertaald zijn naar het PTA.
- is in onze school - naast het ontwikkelen van vakspecifieke/professionele kennis en -vaardigheden - expliciet aandacht voor de ontwikkeling van 21st century skills. De toetsing/evaluatie ervan is met name formatief.
- komen schooleigen leerdoelen – gekoppeld aan ons schoolprofiel – zichtbaar terug in de toetsinhoud en -vormen. Dat blijkt uit het volgende.
 - Naast toetsing van vakspecifieke kennis en vaardigheden, beoordelen wij ook op zelfstandigheid, ondernemerschap, verantwoordelijkheid nemen en samenwerking.
 - Wij kiezen toetsvormen waarmee wij deze aspecten kunnen beoordelen, bijvoorbeeld projecten, presentaties, de mini-onderneming en het schooldebat.
- wordt de ontwikkeling van loopbaancompetenties zichtbaar binnen het loopbaandossier van de leerling. In het LOB-PTA wordt bepaald welke 'bewijzen/mijlpalen' een leerling hiervoor verzamelt.
- differentiëren wij als school bij de keuzes voor te beoordelen leerdoelen bewust naar de mogelijkheden en behoeftes van onze leerlingen in de verschillende leerroutes.

HOE TOETSEN WIJ?

Als een school heeft gedefinieerd 'waarom' er getoetst wordt en wat dit betekent voor de inhoud van de toetsing, kan bepaald worden wat de kaders zijn voor de wijze waarop het examineringsproces vorm moet krijgen vanuit het perspectief van kwaliteit van toetsing en examinering.

Definiëren van de uitgangspunten voor het 'hoe' binnen een visie op schoolexaminering richt zich op alle deelprocessen binnen het examineringsproces (zie hieronder). Hoe zien processen en producten er idealiter uit op onze school en welke personele inzet en deskundigheid vraagt dit binnen de examenorganisatie?

Binnen de ontwikkeling van de visie op schoolexaminering gaat het wat betreft de productaspecten om het komen tot inhoudelijke kaders (kwaliteitscriteria) voor de PTA-kwaliteit en toetskwaliteit.

Wat betreft de procesaspecten gaat het om organisatorische en personele kaders voor de kwaliteit van de processtappen/procedures die doorlopen worden binnen het examineringsproces, de verdeling van taken en rollen van betrokkenen, de vereiste deskundigheid en de gehanteerde kwaliteitsstandaarden en instrumenten. In de fase van visieontwikkeling gaat het dan om het bepalen van de kaders. De concrete uitwerking hiervan – die vanzelfsprekend plaats moet vinden – kan de school vastleggen in het examenreglement en een toetsbeleidsplan.

GESPREKSVRAGEN BIJ HET 'HOE'

Productaspecten

- Hoe willen wij de uitgangspunten zoals bij het 'waarom en wat' geformuleerd vertalen naar 'hoe' wij toetsen?
- Welke uitgangspunten/kaders spreken wij vakgroep overstijgend af ten aanzien van de kwaliteit van het PTA en de toetsen in de schoolexamen?
 - Wat kenmerkt de kwaliteit van deze producten?
 - Wat spreken wij af over het PTA met betrekking tot dekkend examineren, te hanteren toetsvormen, de herkansing, periodisering en weging¹⁰?
 - Welke kwaliteitscriteria hanteren wij voor de toetsen binnen het schoolexamen?
 - Welke standaardinstrumenten zetten wij hierbij in (formats PTA, toetsmatrijs, toetsset)?
- Hoe laten wij in het PTA het volgende expliciet zien?
 - Welke verplicht in het SE te toetsen exameneenheden, domeinen of subdomeinen van de examenprogramma's worden op welke wijze getoetst in het schoolexamen? Kunnen wij de bewuste keuzes die hierbij zijn gemaakt beargumenteren?
 - Welke keuzes zijn er gemaakt ten aanzien van de niet verplicht in het SE te toetsen delen van de examenprogramma's? Kunnen wij de bewuste keuzes die hierbij zijn gemaakt beargumenteren?
 - Op welke wijze vertalen wij onze schooleigen leerdoelen – die niet beoordeeld worden/ kunnen worden met een centraal examen – naar het schoolexamen (in vorm en inhoud)?
- Maken onze docenten bewuste afwegingen in het aantal toetsen en de vorm van toetsen in relatie tot de te beoordelen leerdoelen?
 - Welke uitgangspunten/kaders spreken wij schoolbreed af over de toetskwantiteit ten aanzien van onze summatieve toetsing om te kunnen spreken over dekkend examineren en waarom?
 - Wat betekenen deze keuzes voor de wijze waarop wij formatief evalueren een plek geven in onze toetsing?

Procesaspecten

- Wie zijn onze sleutelpersonen ten aanzien van de deelprocessen in het examineringsproces (beleid en organisatie, de kaders, de PTA-constructie, toetsconstructie, -vaststelling, -afname, beoordeling en beslissen en afsluiten)? En waarom juist deze personen?
- Welke deskundigheid vraagt dit van hen?
- Welke taken en verantwoordelijkheden leggen wij waar in de organisatie ten aanzien van de verschillende deelprocessen?
 - Houden wij ons hierbij aan de taken en verantwoordelijkheden zoals binnen wet- en regelgeving bepaald?¹¹
 - Welke rol heeft de examencommissie binnen de borging van de kwaliteit van ons schoolexamen?
- Met welke instrumenten wordt gewerkt en welke deskundigheid vraagt dit van wie?
- Hoe denken we over het standaardiseren van examenprocessen binnen de school? Welke vrijheid hebben de betrokkenen bij het uitvoeren van het examineringsproces? Wat mogen vakgroepen zelf bepalen en waarvoor gelden schoolbrede kaders?
- Welke afspraken maken wij over de vertaling van de afspraken rond beleid en organisatie naar het examenreglement en een toetsbeleidsplan?

¹⁰ Zie ook de [checklist PTA](#)

¹¹ Zie ook [Eindexamenbesluit VO](#) en [bijlage A](#) zelfevaluatie instrument schoolexaminering

DE 'HOE-VRAAG' VOORBEELDMATIG UITGEWERKT VOOR SCHOOL X

Productaspecten

Wij spreken op onze school de volgende richtinggevende kaders af met betrekking tot het productniveau:

- Elk PTA
 - wordt zo opgebouwd dat de kwaliteit ervan geborgd kan worden en risico's beheersbaar zijn (dus elk PTA is haalbaar);
 - brengt voor leerlingen helder in beeld wat er voor elke vak beoordeeld wordt, met welke toetsvormen, met welke lesstof de leerling zich kan voorbereiden en hoe het eindcijfer voor het SE tot stand komt;
 - maakt expliciet welke delen van de examenprogramma's én welke schooleigen leerdoelen worden beoordeeld met welke toetsen;
 - laat zien binnen welke toetsen wij als school de leerdoelen 'verantwoordelijkheid nemen, samenwerken, zelfstandigheid en ondernemerschap' expliciet beoordelen.
- Beoordeling: wij werken met een beperkt aantal cijfers per vak om het eindniveau (het SE-cijfer) van een leerling te bepalen, daarnaast werken wij met formatieve evaluatie om leerlingen zicht te geven op hun ontwikkeling. (Mede)leerlingen krijgen hierbij zelf een actieve rol.
- Toetskwaliteit: alle SE-toetsen (en afnames van de toetsen) zijn valide, betrouwbaar, uitvoerbaar en transparant.
- Toetsvormen; wij hanteren een variatie aan toetsvormen waarmee valide getoetst kan worden, de toetsvormen passen bij wat er beoordeeld wordt.
 - Naast schriftelijke toetsen werken wij met praktische toetsvormen zoals projectbeoordelingen, presentaties (van o.a. de mini-onderneming), een portfolio en het debat.
- Toetskwantiteit: het aantal SE-toetsen is primair afgestemd op de te beoordelen leerdoelen, maar gaat ook uit van beheersbaarheid en het beperken van de toetsdruk bij leerlingen.

Procesaspecten

- Onze sleutelfiguren in het examineringsproces zijn: het bestuur, de examencommissie, de directeur, de teamleider(s), de examensecretaris, de vakgroep(voorzitters), de docenten en de examenadministratie.
- Wij hebben voor alle processtappen in het examineringsproces bepaald wie welke taak en verantwoordelijkheid hierbinnen heeft, volgens welke kwaliteitsstandaarden er wordt gewerkt, met welke instrumenten én welke deskundigheid dit van hen vraagt.
- Onze afspraken (op hoofdlijnen) ten aanzien van de taken en rollen bij het schoolexamen:
 - Bestuur: bewaakt de kwaliteit van schoolexaminering en is eindverantwoordelijk;
 - Examencommissie: stelt de beleidskaders voor en evalueert de uitvoering van de deelprocessen in het examineringsproces op basis van een evaluatieplan;
 - Directeur (gemandateerd): stelt de PTA's en schoolexamens vast, stelt de beleidskaders vast en het jaarlijkse verbeterplan;
 - Teamleider: faciliteert de vakgroepen (in tijd en deskundigheid) en stuurt aan op basis van het toetsbeleidsplan en verbeterplan;
 - Examensecretaris: de examenexpert op de school, voert de praktische regie, monitort en levert feedback aan teamleiders en vaksecties over de kwaliteit van de inhoud en het proces van schoolexamineren;
 - Vaksectie/docenten: stelt het PTA op en construeert de schoolexamens.
- De examenprocessen en de gebruikte instrumenten hierbinnen zijn voor alle vakgroepen op onze school zoveel mogelijk gestandaardiseerd. De vrijheid van de vakgroepen ligt op het niveau van de inhoud van de toetsing en de opbouw van het toetsprogramma (PTA).

Onze instrumenten/standaarden:

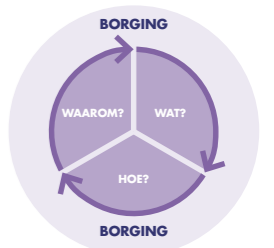
- Examenreglement, inclusief herkansingsregeling;
- PTA-format en kaders;
- Format toetsmatrijs;
- Checklists PTA;
- Kwaliteitseisen en format toetsset, inclusief beoordelingsmodel;
- Periodisering schoolexaminering;
- Examendossier;
- Administratieve organisatie.

Deze richtinggevende kaders voor het examineringsproces en -product zijn uitgewerkt in ons examenreglement en het toetsbeleidsplan. Daarbij heeft de examencommissie een adviserende rol, het bestuur stelt vast.

HOE BORGEN WIJ ONZE KWALITEIT?

Bij kwaliteitsborging gaat het om het geheel van alle geplande en systematische acties nodig om in voldoende mate het vertrouwen te geven dat een product of dienst voldoet aan de gestelde kwaliteitseisen¹².

Bij de vorige drie aspecten heeft een school bepaald aan welke kwaliteitscriteria de examenproducten, het examineringsproces en de deskundigheid van de mensen die het moeten gaan uitvoeren moeten voldoen. Uiteindelijk geeft een school hiermee antwoord op misschien wel de belangrijkste vraag in het visieproces:

Wanneer zijn wij trots op de manier waarop wij examineren?

Na de drie aspecten "waarom, wat en hoe" bepaalt het bestuur de kaders voor de kwaliteitsborging van toetsing en examinering. Hoe wil het bestuur vaststellen of aan de gestelde kwaliteitscriteria wordt voldaan, op welke wijze verbeterstappen in gang kunnen worden gezet en welke randvoorwaarden hiervoor nodig zijn? Bij de fase van kwaliteitsborging kan de examencommissie een cruciale rol spelen.

Borging van de kwaliteit van toetsing en schoolexaminering vraagt om:

- een adequate **inrichting en facilitering** van de examenorganisatie op schoolniveau (met name personele inzet, deskundigheid, examenreglement, toetsbeleid en de administratieve organisatie);
- een **planmatige evaluatie en risicobeheersing** van de kwaliteit van de examineringsprocessen en -producten binnen de school;
- heldere interne en externe **communicatie** over de beoogde en gerealiseerde kwaliteit van schoolexaminering binnen een 'open' **kwaliteitscultuur** die gericht is op leren en ontwikkelen.

Voor de kwaliteitsborging van (school)examinering is het van belang dat visie, beleid, organisatie en uitvoering goed op elkaar ingrijpen. In de visie op schoolexaminering bepaalt een school de kaders voor de kwaliteitsborging. De uitwerking hiervan legt een school bijvoorbeeld vast in een toetsbeleidsplan, jaarplanning en evaluatieplan.

¹² Definitie volgens NEN-ISO 9000

1. Inrichting en facilitering (personeel, deskundigheid, examenreglement en de administratieve organisatie)

Een school vertaalt het examineringsproces naar zijn examenorganisatie. Hierbij bepaalt een school – per deelproces uit de examencyclus – wat van welke medewerkers én van de examenorganisatie op schoolniveau gevraagd wordt in elk van de fases van de PDCA-cyclus (voorbereiden-uitvoeren-controleren-aanpassen). Daarbij brengt een school ook in beeld welke deskundigheid en instrumenten betrokkenen nodig hebben en op welke wijze dit gefaciliteerd kan worden. Het gaat dan om personele inzet, deskundigheid op het gebied van toetsing, examinering en kwaliteitsborging, goede afspraken over de werkwijze bij bijvoorbeeld onregelmatigheden (als onderdeel van het examenreglement) én om een eenvoudig te beheersen administratieve organisatie.

Bij het proces van visieontwikkeling bepaalt de school in de ‘hoe’-fase de kwaliteitscriteria voor het ontwerp van de examenorganisatie. Binnen de borgingsfase bepaalt de school hoe men kan vaststellen of aan deze criteria wordt/kan worden voldaan.

2. Evaluatie en risicobeheersing

Een school bepaalt – op basis van een evaluatieplan op welke wijze de evaluatie van de kwaliteit van (school)examinering planmatig vorm krijgt op basis van de PDCA-cyclus. Hierbij kijkt de school naar alle deelprocessen uit het examineringsproces.

Verkregen informatie uit de evaluatie maakt aan de school duidelijk of de (deel)processen goed functioneren, of de kwaliteit van de producten conform de kwaliteitseisen is, of de school op koers ligt qua implementatie van het toetsbeleid en waar er eventueel in het proces bijgestuurd moet worden om ongewenste situaties/risico's te voorkomen. Ook kijkt de school hierbij naar de toets- en examenresultaten (op leerling-/klas-, vakgroep- en schoolniveau). Wat zeggen deze resultaten over de kwaliteit van de toetsing en examinering en de inrichting van het onderwijsleerproces op de school ('de weg ernaartoe')? Op basis van de uitkomsten van deze evaluatie maakt een school verbeterafspraken die vastgelegd worden in bijvoorbeeld een verbeterplan.

3. Communicatie en kwaliteitscultuur

Het borgen van kwaliteit betekent voor een school ook actief en transparant communiceren met ouders, leerlingen, toeleverend onderwijs en vervolgonderwijs en met overheidsorganen over de gerealiseerde kwaliteit en over eventuele voorgenomen verbeteracties.

Interne communicatie draagt bij aan gedeeld eigenaarschap en versterkt de kwaliteitscultuur binnen de school. Kwaliteitscultuur gaat over de houding die er is in een onderwijsteam ten aanzien van kwaliteit en het werken aan kwaliteitsverbetering. Het gaat om een vanzelfsprekende en gezamenlijke wijze waarop het team er naar streeft om onderwijskwaliteit te leveren. Deze cultuur krijgt in de loop der jaren vorm en kent sterke punten en valkuilen. Binnen een sterke kwaliteitscultuur is men zich bewust van deze sterke en zwakke punten, staat men open voor reflectie en is het team gericht op samen leren en ontwikkelen.

Externe communicatie geeft invulling aan de verantwoordingsplicht van het bestuur. Op het examengebied vindt dat met name plaats door middel van het bestuursverslag waarin het bestuur zich verantwoordt over de wijze waarop zij de kwaliteit van toetsing en examinering waarborgt.

GESPREKSVRAGEN BIJ DE 'BORGING'

Algemeen

- Wanneer zijn wij trots op de manier waarop wij examineren?
- Wat kenmerkt de kwaliteitsborging van ons examineringsproces?

Inrichting en facilitering

- Welke faciliteiten/instrumenten vraagt ons examineringsproces en hoe kunnen wij de kwaliteit van deze faciliteiten en instrumenten blijvend garanderen?
- Wat vraagt kwaliteit van examinering van onze administratieve organisatie?
- Welke personele inzet en deskundigheid vraagt ons examineringsproces van wie (zoals bepaald bij het 'hoe') en hoe kunnen wij deze deskundigheid blijvend garanderen?
 - Hoe krijgen we zicht op de aanwezige deskundigheid en gewenste/noodzakelijke deskundigheidsbevordering?
 - Hoe kunnen wij invulling geven aan de professionalisering van de betrokkenen?
- Welke rol hebben met name de examensecretaris en de examencommissie binnen de borging van de kwaliteit van ons schoolexamen?

Monitoring en evaluatie van de kaders/standaarden, examenprocessen en -producten en resultaten

- Doen we in het examineringsproces ook daadwerkelijk wat we hebben afgesproken, waar lopen we risico's en hoe stellen we dat vast?
 - Hoe evalueren wij de kwaliteit van onze examenprocessen en -producten?
 - Welke sleutelfiguren zijn hierbij aan zet en waarom juist deze?
 - Welke deskundigheid vraagt dit van hen?
 - Welke instrumenten gebruiken wij hierbij?
- Hoe zetten wij de stap van vaststellen van risico's naar het opstellen en uitvoeren van een verbeterplan?
- Hoe zorgen wij ervoor dat bij de kwaliteitsborging de PDCA-cyclus consequent en volledig wordt doorlopen?
- Wat zeggen onze toets- en examenresultaten over ons onderwijsprogramma en de kwaliteit van onze toetsing en examinering?
 - Welke afspraken maken wij over het evalueren van toets- en examenresultaten en de vertaling ervan naar verbeteracties op het niveau van de klas, de vakgroep en de school?

Communicatie en kwaliteitscultuur

- Hoe transparant willen wij zijn over de kwaliteit van onze examinering en onze behaalde resultaten?
- Voor wie is dit van belang?
- Wie bepalen onze kaders voor de kwaliteitsborging, wie zijn hierbij aan zet?
 - Hoe belangrijk vinden wij gedeeld eigenaarschap binnen onze school? En hoe werken we aan de realisatie daarvan?
 - Hoe zorgen wij voor een gedeeld begrip van en draagvlak voor het werken op basis van onze visie en volgens de vastgestelde regels en procedures?
- Op welke manier en hoe frequent willen wij communiceren met betrokkenen?
- Wat kenmerkt onze kwaliteitscultuur? Wat zijn onze sterke punten en onze valkuilen? Hoe zien wij dat terug in de borging van de kwaliteit van onze toetsing en examinering?

DE 'BORGINGS-VRAAG' VOORBEELDMATIG UITGEWERKT VOOR SCHOOL X

De kaders voor de kwaliteitsborging van schoolexaminering op onze school:

Inrichting en facilitering

Het systeem van schoolexaminering is op onze school ingebed in een adequate administratieve organisatie. Onze administratieve organisatie is flexibel ingericht, wordt jaarlijks geëvalueerd en afgestemd op de gemaakte keuzes binnen het examineringsproces. De verantwoordelijkheid voor het bijhouden van de administratie ligt op het niveau van de vakgroepen. Alle betrokkenen werken volgens onze jaarplanning examinering. De examensecretaris monitort en stuurt waar nodig bij.

Examenbetrokkenen en deskundigheid

Voor betrokken professionals bij de examinering zijn de vereiste competenties in beeld gebracht. Daar waar deskundigheid ontbreekt, wordt deskundigheidsbevordering gefaciliteerd. Binnen elke vakgroep is minimaal één docent tevens toetsexpert.

Binnen het examineringsproces heeft onze school per deelproces uit de kwaliteitscyclus school-examinering bepaald wat er van wie gevraagd wordt in elk van de fases van de PDCA-cyclus (voorbereiden-uitvoeren-controleren-aanpassen). Dit is vastgelegd in ons toetsbeleidsplan dat jaarlijks wordt geëvalueerd en zo nodig geactualiseerd.

Bij zowel de toetsconstructie als de beoordeling van leerlingen werken wij waar mogelijk met het 4-ogenprincipe. De deelprocessen toetsconstructie en -vaststelling zijn bij ons belegd bij verschillende betrokkenen.

Evaluatie van de kaders/standaarden, examenprocessen en -producten en resultaten

Het systeem van schoolexaminering is op onze school gericht op leren en verbeteren. Het gehele examenproces en de examenresultaten worden op onze school structureel en systematisch geëvalueerd wat input geeft voor verbeteringen en aanpassingen in de werkwijze van de examenorganisatie binnen de school, maar ook input levert voor benodigde aanpassingen in ons onderwijs. Onze examencommissie heeft een leidende rol bij deze evaluatie.

Tijdens deze fase van de PDCA-cyclus verzamelt de examencommissie op basis van een evaluatieplan gegevens over de kwaliteit van de

- eigen kwaliteitsstandaarden en kaders;
- examenprocessen;
- examenproducten;
- examenbetrokkenen;
- examenresultaten.

De examencommissie ontwikkelt op basis van zijn bevindingen een verbeterplan schoolexaminering.

Communicatie en kwaliteitscultuur

Onze school communiceert – in- en extern – transparant en periodiek over de behaalde resultaten van de school en de ontwikkelagenda van de school om kwaliteit van onderwijs te kunnen blijven garanderen. Verbeterstappen worden samen met de betrokkenen bepaald. In het bestuursverslag verantwoordt het bestuur zich over de gemaakte keuzes bij de inrichting van de examenorganisatie en de wijze waarop de kwaliteit geborgd wordt.

Onze kwaliteitscultuur kenmerkt zich door leren van elkaar, samenwerking en afstemming, vertrouwen geven en reflectie (op jezelf en de ander).

Kwaliteit van examinering is de verantwoordelijkheid van ons allemaal!

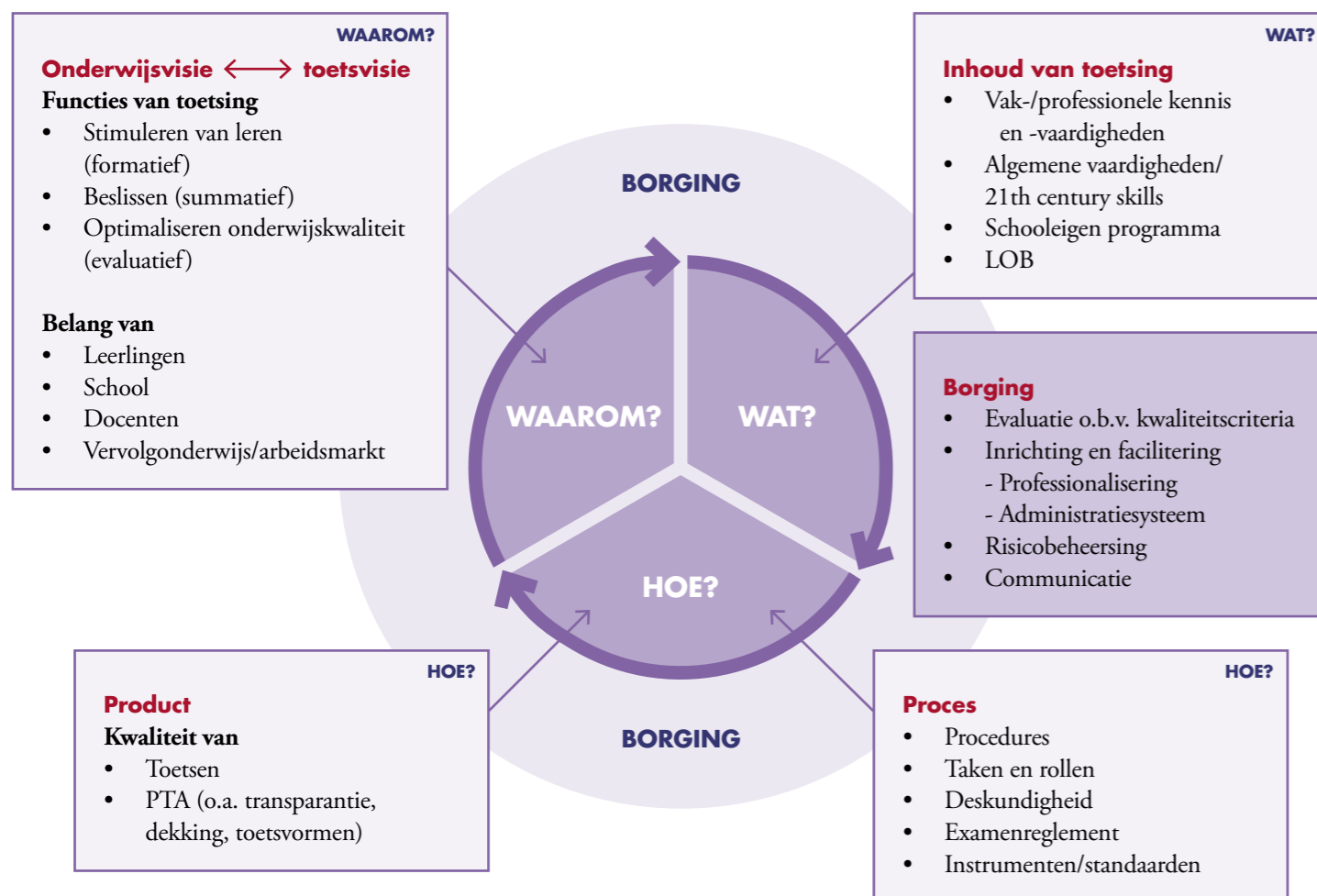
3. LINKS NAAR BRONNEN VOOR VERDERE VERDIEPING

De volgende bronnen zijn gebruikt bij de totstandkoming van deze handreiking en kunnen worden gebruikt voor verdere verdieping van dit thema binnen de school.

- [Een volwaardig schoolexamen](#), Commissie Kwaliteit Schoolexaminering, 2018
- [Kwaliteitsborging schoolexamen VO](#), Oberon, 2018
- [Toetswijzer](#), Onderwijsraad, 2018
- [Wat moet en wat mag rond het PTA](#)
- [Handreiking examensecretaris VO-raad](#)
- [Negen actielijnen](#)
- [Instrument zelfevaluatie schoolexaminering](#)
- [Afsluitend karakter schoolexamen](#)
- [Raamwerk examencommissie VO-raad](#)
- <https://toetskapstok.groenenorm.nl>
- <https://pe.onderwijsnexamining.nl>
- [Methodiek 'Toetsing Getoetst'](#), HAN
- [De Toetsrevolutie](#), Sluijsman en Kneyber, 2016
- [Formatief evalueren SLO](#)

4. BIJLAGE TOTAALOVERZICHT GESPREKSVRAGEN BIJ HET FORMULEREN VAN DE VISIE OP SCHOOLEXAMINERING

Deze bijlage bevat een totaaloverzicht van de hiervoor genoemde voorbeeldvragen om binnen uw team én met belanghebbenden (leerlingen, ouders, vervolgonderwijs) in gesprek te gaan over de visie op toetsing en examinering van uw school.

WAAROM TOETSEN WIJ?

Waarom toetsen wij?

- Kijkend naar de functies van toetsing en examinering, wat betekenen deze voor onze school? Waar ligt onze uitdaging? Waarom hier?
- Wat levert kwaliteit van examineren onze leerlingen, onze docenten, het bedrijfsleven, het vervolgonderwijs en de maatschappij op?

Visie op leren en onderwijs

- Wat zijn onze kernwaarden?
- Wat zijn de speerpunten in onze visie op leren en onderwijs?
- Wat willen wij op basis van deze visie met onze leerlingen bereiken?
- Wat kan goed toetsen en examineren daaraan bijdragen? Op welke manier? Hoe maken wij dat nu al zichtbaar? Waar ligt onze uitdaging?
- Wat is ons schoolprofiel? Hoe kunnen en willen wij dit uitdrukking brengen in onze toetsing en examinering?
- Welke plek geven wij aan formatief evalueren (stimuleren/sturen van leren) naast summatief toetsen (zorgvuldig beslissen)? En waarom?
- Wat is onze 'droom' met betrekking tot toetsing en examinering in de toekomst op onze school? Hoe zou een schooleigen karakter van ons schoolexamen eruit kunnen zien?
- Hoe kijken onze ouders en leerlingen naar toetsing? Wat willen leerlingen vooral leren op onze school? Worden zij daar nu ook op beoordeeld?

Verantwoording en rendement

- Hoe weten wij dat al onze leerlingen aan het vereiste vo-eindniveau voldoen?
- Welke rol kan examinering spelen bij het behalen van een optimaal rendement van onze opleidingen?

WAT TOETSEN WIJ?

- In hoeverre komt ons schooleigen karakter terug in de inhoud van onze toetsing en examinering? Welke schooleigen leerdoelen worden – naast de verplichte eindtermen uit de landelijke examenprogramma's – getoetst? Welke uitdaging zien wij hier?
- Hebben onze vakgroepen voldoende zicht op de ruimte die er is voor eigen keuzes bij het schoolexamen? Op welke manier maken onze vakgroepen hierbij bewuste keuzes in 'wat moet en wat mag'?
- Welke kennis, vaardigheden en/of houdingen van een leerling worden summatief getoetst en/of formatief geëvalueerd?
- Welke plek krijgt de ontwikkeling van algemene/brede vaardigheden binnen onze toetsing?
- Welke plek krijgt LOB binnen het schoolexamen?
- In hoeverre verschilt het antwoord op bovenstaande vragen per leerroute binnen onze school?
- Welke relatie hebben de keuzes die hier gemaakt worden met de uitgangspunten zoals gedefinieerd bij het 'waarom' (de visie op onderwijs en leren van de school)?

HOE TOETSEN WIJ?

Productaspecten

- Hoe willen wij de uitgangspunten zoals bij het ‘waarom en wat’ geformuleerd vertalen naar ‘hoe’ wij toetsen?
- Welke uitgangspunten/kaders spreken wij vakgroepoverstijgend af ten aanzien van de kwaliteit van het PTA en de SE-toetsen?
 - Wat kenmerkt de kwaliteit van deze producten?
 - Wat spreken wij af over het PTA met betrekking tot dekkend examineren, te hanteren toetsvormen, de herkansing, periodisering en weging¹³?
 - Welke kwaliteitscriteria hanteren wij voor de toetsen binnen het schoolexamen?
 - Welke standaard instrumenten zetten wij hierbij in? (formats PTA, toetsmatrijs, toetsset)
- Hoe laten wij in het PTA expliciet zien
 - Welke verplicht in het SE te toetsen exameneenheden, domeinen en subdomeinen van de examenprogramma’s worden op welke wijze getoetst in het schoolexamen? Kunnen wij de bewuste keuzes die hierbij zijn gemaakt beargumenteren?
 - Welke keuzes gemaakt zijn ten aanzien van de niet verplicht in het SE te toetsen delen van de examenprogramma’s? Kunnen wij de bewuste keuzes die hierbij zijn gemaakt beargumenteren?
 - Op welke wijze wij onze schooleigen leerdoelen – die niet beoordeeld worden/kunnen worden met een centraal examen - vertalen naar het schoolexamen (in vorm en inhoud)?
- Maken onze docenten bewuste afwegingen in het aantal toetsen en de vorm van toetsen in relatie tot de te beoordelen leerdoelen?
 - Welke uitgangspunten/kaders spreken wij schoolbreed af over de toetskwantiteit ten aanzien van onze summatieve toetsing om te kunnen spreken over dekkend examineren en waarom?
 - Wat betekenen deze keuzes voor de wijze waarop wij formatief evalueren een plek geven in onze toetsing?

Procesaspecten

- Wie zijn onze sleutelpersonen ten aanzien van de deelprocessen in het examineringsproces (beleid en organisatie, de kaders, de PTA-constructie, toetsconstructie, -vaststelling, -afname, beoordeling en beslissen en afsluiten)? En waarom juist deze personen?
- Welke deskundigheid vraagt dit van hen?
- Welke taken en verantwoordelijkheden leggen wij waar in de organisatie ten aanzien van de verschillende deelprocessen?
 - Houden wij ons hierbij aan de taken en verantwoordelijkheden zoals binnen wet- en regelgeving bepaald¹⁴?
 - Welke rol heeft de examencommissie binnen de borging van de kwaliteit van ons schoolexamen?
- Met welke instrumenten wordt gewerkt en welke deskundigheid vraagt dit van wie?
- Hoe denken we over het standaardiseren van examenprocessen binnen de school? Welke vrijheid hebben de betrokkenen bij het uitvoeren van het examineringsproces? Wat mogen vakgroepen zelf bepalen en waarvoor gelden schoolbrede kaders?
- Welke afspraken maken wij over de vertaling van de afspraken rond beleid en organisatie naar het examenreglement en een toetsbeleidsplan?

¹³ Zie ook de [checklist PTA](#)

¹⁴ Zie ook [Examenbesluit VO](#) en [bijlage A](#) zelfevaluatie instrument schoolexaminering

HOE BORGEN WIJ?

Algemeen

- Wanneer zijn wij trots op de manier waarop wij examineren?
- Wat kenmerkt de kwaliteitsborging van ons examineringsproces?

Inrichting en facilitering

- Welke faciliteiten/instrumenten vraagt ons examineringsproces en hoe kunnen wij de kwaliteit van deze faciliteiten en instrumenten blijvend garanderen?
- Wat vraagt kwaliteit van examinering van onze administratieve organisatie?
- Welke personele inzet en deskundigheid vraagt ons examineringsproces van wie (zoals bepaald bij het ‘hoe’) en hoe kunnen wij deze deskundigheid blijvend garanderen?
 - Hoe krijgen we zicht op de aanwezige deskundigheid en gewenste/noodzakelijke deskundigheidsbevordering?
 - Hoe kunnen wij invulling geven aan de professionalisering van de betrokkenen?
- Welke rol hebben met name de examensecretaris en de examencommissie binnen de borging van de kwaliteit van ons schoolexamen?

Monitoring en evaluatie van de kaders/standaarden, examenprocessen en -producten en resultaten

- Doen we in het examineringsproces ook daadwerkelijk wat we hebben afgesproken, waar lopen we risico’s en hoe stellen we dat vast?
 - Hoe evalueren wij de kwaliteit van onze examenprocessen en -producten?
 - Welke sleutelfiguren zijn hierbij aan zet en waarom juist deze?
 - Welke deskundigheid vraagt dit van hen?
 - Welke instrumenten gebruiken wij hierbij?
- Hoe zetten wij de stap van vaststellen van risico’s naar het opstellen en uitvoeren van een verbeterplan?
- Hoe zorgen wij ervoor dat bij de kwaliteitsborging de PDCA-cyclus consequent en volledig wordt doorlopen?
- Wat zeggen onze toets- en examenresultaten over ons onderwijsprogramma en de kwaliteit van onze toetsing en examinering?
 - Welke afspraken maken wij over het evalueren van toets- en examenresultaten en de vertaling ervan naar verbeteracties op het niveau van de klas, de vakgroep en de school?

Communicatie en kwaliteitscultuur

- Hoe transparant willen wij zijn over de kwaliteit van onze examinering en onze behaalde resultaten?
- Voor wie is dit van belang?
- Wie bepalen onze kaders voor de kwaliteitsborging, wie zijn hierbij aan zet?
 - Hoe belangrijk vinden wij gedeeld eigenaarschap binnen onze school?
 - Hoe zorgen wij voor een gedeeld begrip van en draagvlak voor het werken op basis van onze visie en volgens de vastgestelde regels en procedures?
- Op welke manier en hoe frequent willen wij communiceren met betrokkenen?
- Wat kenmerkt onze kwaliteitscultuur? Wat zijn onze sterke punten en onze valkuilen? Hoe zien wij dat terug in de borging van de kwaliteit van onze toetsing en examinering?

Dit is een uitgave van de VO-raad

Tekst Wilma Bredewold, Bredewold Onderwijsadvies

Redactie Piet Groenewegen, VO-raad

Ontwerp hollandse meesters

VO-raad

Aidadreef 4

3561 GE Utrecht

© 2019 VO-raad, Utrecht